

מושג

קהילות גיאוגרפיות

הגדרה

המושג 'קהילות גיאוגרפיות' מתייחס לקבוצות של אנשים החולקים שטח מוגדר ומפתחים מערכות קשרים, מנגנונים שיתופיים ותחושת זהות קבוצתית.¹

רקע

המושג 'קהילה', ככלל, מתייחס לקבוצה של אנשים בעלי מכנה משותף, מערכת קשרים ותחושת זהות משותפת, ואולם אין כיום במחקר הגדרה מוסכמת למושג זה.²

שכנות וקרבה גיאוגרפית בין בני אדם נחשבו בהיסטוריה למכנה משותף אשר בכוחו ליצור ולטפח את מערכות הקשרים ואת הזהות הקבוצתית העומדות בבסיס ה'קהילה'.³

ואולם, במהלך השנים הופיעו קהילות, כמו הקהילות הדתיות, האתניות, המקצועיות, הוירטואליות וכו', אשר אינן מבוססות עוד על קרבה גיאוגרפית בין חבריהן.⁴ כיום, בעידן הגלובליזציה תופעה זו הולכת וגוברת.

סוגים של קהילות גיאוגרפיות

ניתן לסווג את 'הקהילות הגיאוגרפיות' למספר סוגים עיקריים:⁵

■ **קהילות מגודרות (Gated Communities)** – קהילות המציבות 'חיץ' בינן לבין הסביבה החיצונית. חיץ זה עשוי להתבטא במנגנונים פורמליים לסיון המצטרפים הפוטנציאליים לקבוצה לפי התאמתם לאורח החיים הקולקטיבי הרצוי, ו/או באמצעות גידור פיזי של הקהילה, כדי למנוע מאנשים מבחוץ להיכנס למתחם הקהילתי בחופשיות.⁶ את מגוון 'הקהילות המגודרות' ניתן לשייך לשתי קבוצות עיקריות:

■ **קהילות ייעוד (Intentional Communities)** – קבוצה של אנשים בעלי מכנה משותף של אידיאולוגיה, ערכים או אמונות, המתבדלות מן הסביבה החיצונית, ברמה הפיזית והפונקציונאלית. קהילות אלו נשענות על נורמות פנימיות ומוסדות, במטרה לספק את השירותים הייחודיים

¹ ר' גם הגדרה של **משרד הרווחה** למושג קהילה גיאוגרפית: "קהילה גיאוגרפית היא קבוצת אנשים הגרה בשכונה, עיר או ישוב וחולקת מכנה משותף של שכנות ויחסי גומלין. הצרכים, ההתמודדויות והמשאבים המשותפים משפיעים על חיי היומיום של התושבים ועל איכות חייהם."

² לא ניתן למצוא הסכמה בין החוקרים בדיסציפלינות השונות אודות טיבו של המכנה המשותף הדרוש לקיום של 'קהילה'. על פי מילון אוקספורד למונחים סוציולוגיים משמעות המושג 'קהילה' היא "מערך של קשרים חברתיים, המבוסס על מכנה משותף בין חבריו, בדרך כלל תחושת זהות משותפת". (Scott J. and Marshall G., "Community", A Dictionary of Sociology, (Oxford University Press, 2005)).

³ שכנות נוטה לעודד יחסי גומלין בין אנשים ועשויה ליצור בסיס למערכות קשרים עמוקות ביניהם. החוקר טאניס (1887) הדגיש את מרכזיותו של המרכיב הגיאוגרפי ב'קהילות' וקבע שהמערכות החברתיות שמתפתחות בכפרים הקטנים יציבות יותר מאלו שמתפתחות בערים המודרניות החדשות. כיום ישנה הסכמה רחבה במחקר לפיה גם בערים המודרניות ניתן לזהות 'קהילות', אם כי אלו בעלות מאפיינים שונים מהקהילות המסורתיות-כפריות שזיהה טאניס. (שפירא י., בן-אליעזר א., **יסודות הסוציולוגיה**, (עם עובד: 1986), עמ' 104-102).

⁴ לדוגמה 'קהילות עניין משותף' מבוססות על מכנה משותף שאינו קשור בהכרח למקום מגורים, כגון קבוצת גיל, מצב משפחתי, מצב בריאותי או מצב תעסוקתי (ר' **אתר משרד הרווחה**).

⁵ יש לציין שלעיתים קיימת חפיפה בין הסיווגים השונים של 'קהילות גיאוגרפיות' וגם בינן לבין קהילות אחרות, שאינן גיאוגרפיות בהכרח, כמו למשל קהילות וירטואליות, קהילות מדומיינות, קהילות מקצועיות וכו'. (Lehavi, Amnon, "How Property Can Create, Maintain, or Destroy Community", **Theoretical Inquiries in Law** (forthcoming 2009, draft, March 1, 2008), ר' עותק אלקטרוני: <http://ssrn.com/abstract=1087026>).

⁶ על המושג 'קהילות מגודרות' ר' להבי, אמנון, "קהילות מגורים חדשות בישראל - בין הפרטה להפרדה", **דין וחברים**, ב' (1), פרק 2, 2005; ואגרון, ת., "מתקבצים ומסתגרים יחד במקום מגוריהם המגודר", **האוניברסיטה, כתב-עת של אוניברסיטת תל אביב**, קיץ 2008, עמ' 9-11).

הדרושים לקיום אורח חייהן.⁷ הדוגמאות הבולטות ל'קהילות ייעודי' בישראל הן: קיבוצים, שכונות חרדיות וכפרים בדווים.⁸

■ **קהילות מתוכננות (Planned Communities)** – התארגנות של יזמים וקבוצות רכישה להקמת פרויקטים פרטיים למגורים, במטרה להעניק איכות חיים גבוהה לתושביהם,⁹ תוך היבדלות מן הסביבה החיצונית.¹⁰ באמצעות מנגנונים פורמליים (חברות ניהול וועדי בית), וחוזים בכתב הקובעים את נורמות ההתנהגות והמחויבויות של הדיירים, קהילות אלו מספקות שירותים וטובין לחבריהן.¹¹ הדוגמאות הבולטות ל'קהילות מתוכננות' בישראל הן ישובים קהילתיים חילוניים ושכונות פרטיות (למשל מתחם 'אנדרומדה' ב'פ).)

■ **קהילות ספונטניות (Spontaneous Communities)** – קבוצות של אנשים הגרים בקרבה זה לזה במסגרת שכונה, יישוב או עיר, שאינם מאורגנים מלכתחילה באמצעות נורמות פנימיות משותפות ומוסדות רשמיים, המפתחים עם הזמן תיאום ושיתוף פעולה ביניהם, תחושת זהות קבוצתית ואף רשתות חברתיות.¹²

חושגים נוספים בנושא

המושג 'קהילות גיאוגרפיות' הינו אחד מבין שורה של מונחים ומושגים השייכים לעולם 'הקהילה'. ר' גם: 'קהילות מגודרות בישראל'; 'קהילה פונקציונאלית'; 'קהילה וירטואלית'; 'ארגון קהילתי'; 'חוסן קהילתי'; 'הון חברתי'.

רשימת מקורות

■ אגרון, תלמה, "מתקבצים ומסתגרים יחד במקום מגוריהם המגודר", **האוניברסיטה – כתב-עת של אוניברסיטת תל-אביב**, קיץ, 2008.

■ בילג, מרים, **ההון החברתי ותרומתו להתמודדות עם מצבי משבר ביישובי חבל עזה**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2006.

⁷ טיב השירותים משתנה בהתאם לצרכים הייחודיים של כל קהילה, לדוגמא: אוכל כשר, שירותי חינוך, משפט, רווחה, תעסוקה או מתקני ספורט ופנאי. אספקת השירותים מתאפשרת תודות למערכות שיתופיות פורמליות ובלתי-פורמליות שפועלות בקהילה.

את מגוון 'קהילות הייעודי' ניתן למקם במקומות שונים על גבי הציר שנוע בין אורח חיים שיתופי לפרטי. לדוגמא: הקיבוץ הקלאסי היה יישוב שיתופי מובהק, בעוד שקהילות עירוניות חדשות כיום ממקדות את מרכיב השיתוף שלהן ברובד החברתי בלבד. (ר' למשל יאיר שלג, **הצ'רצ'ר**, 20 במאי, 2008).

⁸ דוגמאות נוספות לקהילות ייעודי הן שבטים אינדיאניים, מנזרים דתיים וקהילות אמיש (Amish) (Lehavi, id, pp. 9-10). 'קהילות ייעודי' עשויות לזכות במידה של אוטונומיה לניהול חייהן באמצעות מוסדות ייחודיים: ר' למשל את מדיניות ממשלת ישראל כלפי האוכלוסייה החרדית (גורביץ, נ. וכהן, קאסטר, א., **תפרושת גיאוגרפית ומאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים של האוכלוסייה החרדית בישראל 2001-1996**, (ירושלים: למ"ס, 2004)) או מדיניות ממשלת ישראל לדורותיהן כלפי כפרים בדויים ("Expectations and Obstacles: Is Israel Ready for Participatory Planning?", Shmueli, Deborah, **Planning Theory and Practice**, 6, 5, 2005, pp. 485-514).

⁹ עיקר השיתוף שמתקיים בקהילות המתוכננות נועד לייעל אספקה של שירותים וטובין לשיפור איכות החיים. ואולם, בעקבות השימוש המשותף של הדיירים בשטחים הציבוריים של הקהילה, עם השנים עשויות להיווצר רשתות חברתיות ומידה של מודעות קולקטיבית בקרב הדיירים. (Lehavi, id, p. 9).

¹⁰ ישנו שיח ציבורי ער בשאלת ההשלכות החברתיות של ההיבדלות הפיזית של 'הקהילות המתוכננות' וההומוגניות הסוציו-אקונומית הרבה של אוכלוסייתן (ר' גם המושג 'הון חברתי מלכדי'). נטען לדוגמא כי מאפייני 'הקהילות המתוכננות' נוגדים את ערכי הסולידריות החברתית (ר' אגרון, תלמה, "מתקבצים ומסתגרים יחד במקום מגוריהם המגודר", **האוניברסיטה – כתב-עת של אוניברסיטת תל-אביב**, קיץ 2008, עמ' 9-11; **אתר החברה להגנת הטבע**; וכתבה על הפרויקט להקמת מגדל מגורים לאנשי היי-טק בלבד בשוק הסיטונאי לשעבר של תל אביב (פאוזנר, **Ynet**, 12/5/08)).

¹¹ הסדרים אלו עשויים לקבוע למשל כללים להתנהגות בשטחים הציבוריים, כללים לעיצוב החזות של יחידות הדיור, תנאים להחזקת חיות מחמד ולהכנסת אורחים. (Blackely, E. and Snyder, M.G., **Fortress America: Gated Communities in the United States**, (Brookings Institution Press, 1999).

¹² קהילות ספונטניות (Lehavi, id, p. 13) עשויות לקום כתוצאה מהתארגנות של תושבים או במסגרת של ארגונים קהילתיים לחיזוק העיר או השכונה סביב צרכים כמו: איכות החיים, מלחמה באלימות ופשע וייעול האספקה של שירותים חברתיים בתחום הרווחה, הבריאות, התעסוקה, החינוך ועוד. ר' לדוגמא את הקרנות הקהילתיות שקמו לאחרונה בלוד ובטירת הכרמל בניסיון לקדם את רווחת תושביהן ('**קרן לוד**'; '**קרן קהילתית טירת הכרמל**'). להרחבה אודות השיקום שהובילו 'קהילות ספונטניות' בערים שונות בארה"ב, ר' Alexander Von Hoffman, **House by House, Block by Block: The Rebirth of America's Urban Neighborhoods**, (NY: Oxford University Press, 2003).

רשויות מקומיות רבות בישראל מקדמות שיתופי פעולה של התושבים לקידום איכות החיים הקולקטיבית. ר' לדוגמא את היחידה לעבודה קהילתית בעיריית **הרצליה**; ו**היחידה למשאבי הקהילה** במנהל לשירותים חברתיים, בעיריית תל-אביב.

- בליימן, מרב, התארגנות קהילתית לאספקת שירותים ומשמעויותיה לתכנון העירוני, באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, 2005.
- בנדיקט, אנדרסון, קהילות מדומיינות, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2000.
- גורביץ, נ. וכהן, קאסטרו, א., תפרוסת גיאוגרפית ומאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים של האוכלוסייה החרדית בישראל 1996-2001, ירושלים: למ"ס, 2004.
- להבי, אמנון, "קהילות מגורים חדשות בישראל - בין הפרטה להפרדה", [דין ודברים](#), ב' (1), 2005, עמ' 63-140.
- שגיא, רחל, "קהילה מרחבית - מודל לאפיון קהילות מגורים", ירושלים: עבודת גמר לתואר מוסמך, (1995).
- שפירא, יונתן ובן-אליעזר, אורי, יסודות הסוציולוגיה, תל אביב: עם עובד, 1986.
- קרן לוד: <http://www.lodfoundation.org/>
- קרן קהילתית טירת הכרמל: <http://www.tccf.org.il/report.htm>
- אתר משרד הרווחה והשירותים החברתיים:
  - <http://www.molsa.gov.il/MisradHarevacha/Community/GeographicCommunitites>
- Blackely, E. and Snyder, M.G., **Fortress America: Gated Communities in the United States**, Brookings Institution Press, 1999.
- Lehavi, Amnon, "How Property Can Create, Maintain, or Destroy Community", **Theoretical Inquiries in Law** (forthcoming 2009, draft, March 1, 2008).
<http://ssrn.com/abstract=1087026>.
- Putnam, Robert D., "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", **Journal of Democracy**, Volume 6, (1995), 65-78.
- Ritzer, George (ed)., **Blackwell Encyclopedia of Sociology**, Crow, Graham Publishing, 2007.
- Scott J. and Marshall G., **A Dictionary of Sociology**, Oxford University Press, 2005.
- Shmueli, Deborah, "Is Israel Ready for Participatory Planning? Expectations and Obstacles" **Planning Theory and Practice**, 6, 5, 2005, pp. 485-514.
- Tonnies, F., **Community and Association**, London: Routledge & Kegan Paul, 1995.
- Von Hoffman, Alexander, **House by House, Block by Block: The Rebirth of America's Urban Neighborhoods**, NY: Oxford University Press, 2003.
- Victoria, Lorna P., "Community Based Approaches to Disaster Mitigation", in:
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN009661.pdf>.